

*Η δεσμευτικότητα
των κωδικών συμπεριφοράς
για τις διεθνικές¹ εταιρείες*

— I —

Η οικονομική θεωρία² ασχολήθηκε ιδιαίτερα με τα αίτια εμφάνισης, τις λειτουργίες και τα αποτελέσματα των λειτουργιών των διεθνικών εταιρειών. Η δύναμή τους και η επέμβασή τους στις εσωτερικές υποθέσεις Κρατών ιδίως των αναπτυσσομένων επηρέασε όλους τους επιστημονικούς κλάδους. Η μελέτη τους έπαψε πια να θεωρείται αντικείμενο μόνο —μιας επιστήμης, —της —οικονομολογικής, — και απέκτησε

---

1. Ο όρος «διεθνική εταιρεία» (transnational corporation-TNC) χρησιμοποιείται από τους νομικούς αντί για τον όρο «πολυεθνική εταιρεία» (multinational corporation) που χρησιμοποιούν οι οικονομολόγοι. Η ιδιαίτερη αυτή νομική ορολογία οφείλεται στην δημιουργία εταιρειών από περιφερειακά σύμφωνα οικονομικής ανάπτυξης, όπως το Andean Group (empresas multinacionales, Απόφαση 46 της Επιτροπής της Συμφωνίας της Καρθαγένης), το SELA (multilaterales) και πιο πρόσφατα το Σύμφωνο για Προτίμησιακή Ζώνη Εμπορίου στην Ανατολική και Νότια Αφρική (Lusaka, 1981 — multinational industrial enterprises).

Οι πολυεθνικές, με την νομική έννοια σχηματίζονται κατά κανόνα με τη συμμετοχή των Κρατών-Μελών των διαφόρων οργανισμών και αποσκοπούν στην αυτοδύναμη οικονομική ανάπτυξη. Αποτελδύν δηλαδή αντίβαρο στις πολυεθνικές (των οικονομολόγων) ή τις διεθνικές εταιρείες των νομικών: Για τον ορισμό της διεθνικής εταιρείας: UN Doc. E/C10/58, Μάρτιος 1979.

2. Ενδεικτικά: Christofer Tugenhaf: The Multinationals, εκδ. Pelican, 1973, Baran & Sweezy:

δι—επιστημονικό χαρακτήρα (interdisciplinary). Ένδειξη της σημασίας τους είναι το γεγονός ότι η εποχή μας ονομάζεται από άλλους εποχή του «Μονοπωλιακού Καπιταλισμού»³ και από άλλους του «Κρατικο—Μονοπωλιακού Καπιταλισμού»⁴. Η λειτουργία τους επίσης στο χώρο της διεθνούς συσσώρευσης κεφαλαίου και στην μεταφορά τεχνολογίας έγινε πάλι αντικείμενο ιδιαίτερης μελέτης⁵.

Στο νομικό επίπεδο η εξέλιξη ήταν μάλλον ανάλογη με τη σημασία που απέκτησαν οι διεθνικές εταιρείες στην οικονομική και πολιτική θεωρία. Στο εθνικό επίπεδο υπάρχουν ειδικά νομοθετήματα που διακανονίζουν τα της εισόδου, επένδυσης, λειτουργίας και εθνικοποίησης των διεθνικών εταιριών. Αφορούν το δίκαιο του ανταγωνισμού, το δίκαιο εταιριών, το διοικητικό και το συνταγματικό δίκαιο. Στο περιφερειακό επίπεδο υπάρχουν παρόμοιες ρυθμίσεις⁶. Στο διεθνές επίπεδο, εξελίξεις σημειώνονται κυρίως σε δύο τομείς: α) στην εθνικοποίηση, (ή πιο νομικά: απαλλοτρίωση της ιδιοκτησίας αλλοδαπών) με το κυρίαρχο πρόβλημα του αν οφείλεται αποζημίωση ή όχι και αν ναι, πόση?, β) στη διαμόρφωση κωδίκων συμπεριφοράς των διεθνικών εταιριών⁸.

Μονοπωλιακός Καπιταλισμός εκδ. Gutenberg, Β. Παπανδρέου: Πολυεθνικές Επιχειρήσεις, εκδ. Gutenberg.

3. Baran & Sweezy όπως ανωτ.

4. Τσεπράκωφ: Κρατικομονοπωλιακός Καπιταλισμός, εκδ. Σύγχρονη Εποχή 1975.

5. Κριστιάν Palloix: Η διεθνοποίηση του κεφαλαίου, εκδ. Νέα Σύνορα, Ε. Mandel: ΕΟΚ: Ανταγωνισμός Ευρώπης—Αμερικής, εκδ. Νέα Σύνορα, Σαμίρ Αμιν: Η άνιση ανάπτυξη, εκδ. Καστανιώτη, Α. Εμμανουήλ: Η άνιση ανταλλαγή, εκδ. Παπαζήση.

6. Στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες τα άρθρα 85 και 86 της Συνθήκης της Ρώμης, το άρθρο 67 της ΕΚΑΧ. Στην Λατινική Αμερική, το Σύμφωνο των Άνδεων υιοθέτησε την Απόφαση 24 (Andean Foreign Investment Code, Δεκέμβριος 1970) που προβλέπει περιορισμούς στην είσοδο διεθνικών εταιριών, απαγόρευση εισόδου σε ευαίσθητους τομείς της οικονομίας, περιορισμούς στον επαναπατρισμό κεφαλαίου και κερδών και στη μεταφορά τεχνολογίας.

Αντίθετα το Σύμφωνο της Lusaka δεν δημιουργεί «κοινό μέτωπο» των Κρατών—Μελών του.

7. Ενδεικτική βιβλιογραφία: Akinsanya A.A.: Expropriation of Transnational Property in the Third World (1980), Katsarov: La Theorie de Nationalisation, Baconniere-Neuchatel, Wortley: Expropriation in Private International Law (1959), White: Nationalisation of Foreign Property (1961), Lillich: Protection of Foreign Investment (1965), Schwartzberger: Foreign Investment and International Law (1969), Sornarajah: Compensation for Expropriation, J.W.T.L., 1979, p. 109, Fatouros: Government Guaranties for Foreign Investment (1962).

8. Maynard: The Commission & Centre on T.N.C.'s, Company Lawyer Vol. 1, No. 5, Rubin: T.N.C.'s: Supervision, Regulation or What? I.T.L.J. (1977), Laszlo:

Έτσι δημιουργείται ένα ολόκληρο πλέγμα ρυθμίσεων, άλλωτε δεσμευτικών, άλλωτε μόνο οδηγιών «προς διεθνικές εταιρείες», άλλωτε σαν έκφραση διακρατικής θέλησης και άλλωτε σαν έκφραση κοινωνικών ομάδων. Στα Ηνωμένα Έθνη, η Γενική Συνέλευση έχει πάρει τρεις σημαντικές αποφάσεις⁹ που άμεσα ή έμμεσα αφορούν τις διεθνικές εταιρείες και έχει συσταθεί Διακυβερνητική Επιτροπή Εργασίας της Επιτροπής για Τ.Ν.Σ. του ΟΗΕ υπό την αιγίδα του ECOSOC, που διαμορφώνει Κώδικα Συμπεριφοράς. Εκτός από τον ΟΗΕ, ο ΟΟΣΑ¹⁰ υιοθέτησε «οδηγίες για διεθνικές εταιρείες» στις 21.6.76. Στο επίπεδο των μη κυβερνητικών οργανισμών, το Διεθνές Συνέδριο Ελεύθερων Συνδικάτων (ICFTU¹¹), η Παγκόσμιος Ομοσπονδία Συνδικάτων (WFTU) η Παγκόσμια Συνομοσπονδία Εργασίας (W.C.L) έχουν όλες υιοθετήσει απόψεις και προτάσεις για τη ρύθμιση των ενεργειών των Τ.Ν.Σ. Η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας (I.L.O.)¹² υιοθέτησε αρχές που αφορούν Διεθνικές Εταιρείες και Κοινωνική Πολιτική. Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι οι Ευρωπαϊκές Κοινότητες υιοθέτησαν Κώδικα Συμπεριφοράς για Εταιρείες με συμφέροντα στην Νότια Αφρική¹³, ενώ το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο υιοθέτησε και σχετική απόφαση¹⁴. Επίσης και το Διεθνές Εμπορικό Επιμελητήριο έχει προτείνει οδηγίες συμπεριφοράς των διεθνικών εταιρειών¹⁵.

II. Κώδικες Συμπεριφοράς και Πηγές του Διεθνούς Δικαίου.

Η νομική σημασία των Κωδίκων Συμπεριφοράς για τις διεθνικές εταιρείες εξαρτάται από τον νομικό χαρακτηρισμό τους και την συνακόλουθη ένταξη ή εξέλιξή τους με μια από τις θεωρούμενες ως πηγές του Διεθνούς Δικαίου.

Objectives of the New International Economic Order, p. 135, Hosein: Legal Aspects of the N.I.E.O., Assante: T.N.C.'s and Transfer of Technology, J.W.T.L. 1979, & ob. cit. Hosain, p. 123, Horn: Legal Problems of Codes of Conduct for Transnational Enterprises (1980), Kelly: National Treatment and the Formulation of a code of Conduct for T.N.C.'s, ob. cit. Hosein, p. 137.

9. 3201(S-VI), Declaration for the Establishment of a N.I.E.O., 3202(S-IV) Programme of Action, 3281(XXIX) Charter of Economic Rights and Duties.

10. Προσθήκη στη Δήλωση της 21ης Ιουνίου 1976, 75 Dep't State Bulletin 83, 84-87 (1976).

11. Appendix 2 in I.C.F.T.U., The Multinational Challenge 63, 64, (I.C.F.T.U. Conference Reports, No. 2, 1971).

12. 16 Νοεμβρίου 1977, υιοθετήθηκε από το κυβερνών Σώμα του οργανισμού με δήλωση.

13. 20 Σεπτεμβρίου 1977, στα αγγλικά Cmnd. (H.M.SO) 7233/1978.

14. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Απρίλιος 19, 1977, Πρακτικά και Απόφαση, O.J. 1977 C118/15.

15. I.C.C. Guidelines for International Investment, Brochure No 272, 1972.

Το άρθρο 38¹⁶ του Καταστατικού του Διαρκούς Δικαστηρίου της Διεθνούς Δικαιοσύνης (Permanent Court of International Justice, P.C.I.J) και το αντίστοιχο άρθρο 38 του ισχύοντος Καταστατικού του Διεθνούς Δικαστηρίου των Ηνωμένων Εθνών, ορίζει ότι το Δικαστήριο εφαρμόζει: 1) Τις γενικές ή ειδικές διεθνείς συμβάσεις οι οποίες καθιερώνουν κανόνες οι οποίοι αναγνωρίζονται ρητά από τις διαδίκους Πολιτείες, 2) το διεθνές έθιμο ως απόδειξη γενικώς πρακτικής η οποία γίνεται δεκτό ότι αποτελεί δίκαιο, 3) Τις γενικές αρχές του δικαίου οι οποίες αναγνωρίζονται από τα πολιτισμένα Κράτη, 4) Τις αποφάσεις των δικαστηρίων και τις θεωρίες των σπουδαιοτέρων συγγραφέων του διεθνούς δημοσίου δικαίου.

Το άρθρο 38 ένεχει μια βασική διάκριση¹⁷ ανάμεσα στις διαδικασίες που δημιουργούν δίκαιο (συμβάσεις, διεθνές έθιμο, γενικές αρχές δικαίου, δικαστήρια και συγγραφείς). Παραπέρα υπάρχει αμφισβήτηση στον καθορισμό της έννοιας και των συστατικών στοιχείων όλων αυτών¹⁸.

Μια άλλη χρήσιμη (ίσως πρακτική) διαφοροποίηση αφορά την κατάταξη των πηγών του Διεθνούς Δικαίου σε σκληρές και μαλακές πηγές¹⁹. Ουσιαστικά μας ενδιαφέρουν εν προκειμένω οι σκληρές πηγές, δηλαδή οι συμβάσεις (που ανήκουν στο λεγόμενο «ανώτερο στρώμα» του σκληρού διεθνούς δικαίου) και το διεθνές έθιμο (που ανήκει στο «κατώτερο στρώμα»). Η δεσμευτικότητα των πηγών του διεθνούς δικαίου είναι ανάλογη της «σκληρότητάς» τους.

Συμβάσεις που περιέχουν σαφείς νομικές υποχρεώσεις των συμβαλλομένων Κρατών αποτελούν—τουλάχιστο μεταξύ των μερών—ιεραρχικά το ανώτερο στρώμα του σκληρού διεθνούς δικαίου. Εξαιτίας του χαρακτήρα των συμβάσεων, που είναι δεσμευτικός, και επειδή μόνο ως πολυμερείς συμβάσεις θα ανταποκρίνονταν στον παγκόσμιο ρόλο των διεθνικών

---

16. Ευσταθιάδης: Διεθνές Δίκαιο, 1977 σελ. 57.

17. Schwarzenberger: *The Dynamics of International Law*, 1976, p. 6.

18. Ενδεικτικά: Lord McNair, *The Law of Treaties* (1961): «Δεν υπάρχει άλλο μέρος του δικαίου των συμβάσεων που ο συγγραφέας κειμένων να πλησιάζει με περισσότερη ανησυχία, από το θέμα της ερμηνείας». Schwarzenberger, όπως σημ. 16 «Το άρθρο 38(1) (6) είναι πιθανά το λιγότερο ικανοποιητικά διαμορφωμένο εδάφιο σε ολόκληρο το άρθρο» (αναφέρεται στο διεθνές έθιμο). Για τις γενικές αρχές του δικαίου βλ. Lord McNair: *The General Principles of Law Recognised by Civilised Nations*, *British Yearbook of International Law*, 1957, ενώ για υποστήριξη της σχετικότητάς τους βλ. Swartzenberger, *οπ. ανωτ.* σελ. 8.

19. π.χ. Brownlie, *Principles of Public International Law*, p.p. 3—4 (2η έκδοση 1973).

εταιρειών, είναι φυσικό να υπάρχουν προβλήματα που να οδηγούν στη σκέψη ότι οι πολυμερείς συμβάσεις δεν είναι ενδεδειγμένες για την ρύθμιση της συμπεριφοράς των διεθνικών εταιρειών. Τα προβλήματα αυτά έχουν την ρίζα τους στα διαφορετικά συμφέροντα των ανεπτυγμένων κρατών και των αναπτυσσόμενων Κρατών²⁰ και στο πολύπλοκο των θεμάτων που ουσιαστικά εδράζονται σε ανάλυση των πραγματικών λειτουργιών και δυνατοτήτων των διεθνικών εταιρειών²¹. Έτσι μια πολυμερής σύμβαση θα απαιτούσε μακροχρόνιες διαπραγματεύσεις που θα τις ακολουθούσαν καθυστερήσεις λόγω εκκρεμοτήτων που αφορούν την επικύρωση ή την προσχώρηση στη σύμβαση. Επιπλέον η ισχύς της σύμβασης θα περιοριζόταν μόνο ανάμεσα στα Κράτη που τελικά θα προσχωρούσαν αν και ακόμη και μεταξύ των Κρατών είναι δυνατή η υπονόμηση της ισχύος της με τον μηχανισμό των επιφυλάξεων.

Ιδιαίτερα θα πρέπει να σημειωθεί ότι το πλέον πιθανόν είναι να μη προσχωρήσουν οι ανεπτυγμένες χώρες που έτσι ή αλλιώς αποτελούν την βάση των διεθνικών εταιρειών.

Οι κύριοι κώδικες συμπεριφοράς των διεθνικών εταιρειών που είτε υπάρχουν είτε ολοκληρώνονται δεν υπάγονται στην κατηγορία των διεθνών συμβάσεων²². Είναι βέβαιο πως τούτο οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στις σκέψεις που αναφέρθηκαν πιο πάνω. Οι κύριοι κώδικες συμπεριφοράς που υιοθετήθηκαν από διεθνείς οργανισμούς δεν έχουν καν γεννηθεί μέσα από τις διαδικασίες εκείνες που προβλέπουν οι καταστατικοί οργανισμοί τους για τη δημιουργία δεσμευτικών κανόνων για τα μέλη τους ούτε συνεπώς έχουν το αναγκαίο νομικό «ένδυμα».

Έτσι για παράδειγμα παρά το γεγονός ότι η Συνθήκη της Ρώμης προβλέπει νομικά εργαλεία με περισσότερο ή λιγότερο δεσμευτικό χαρακτήρα²³, εν τούτοις ο Κώδικας Συμπεριφοράς για Εταιρείες με Συμφέροντα στη Νότιο Αφρική υιοθετήθηκε με απόφαση του Συμβουλίου Υπουργών Εξωτερικών των Κρατών—Μελών²⁴ η οποία δεν είναι καν τυπικά πράξη των Κοινοτήτων. Ομοίως, οι Αρχές που αφορούν Διεθνικές Εταιρείες και την Κοινωνική Πολιτική του Διεθνούς Οργανι-

---

20. Βλ. Elsa Kelly, στο πρόβλημα της αρχής της εθνικής μεταχείρισης, αν. σελ. 145—153.

21. Rubin, ως ανωτ.

22. Βλ. Baade: Legal Effects of Code of Conduct στο Baade: Transnationals. Γι' αυτό θα ασχοληθούμε εδώ κυρίως με το διεθνές έθιμο.

23. Τους Κανονισμούς, τις Οδηγίες και τις Αποφάσεις (άρθρο 189 Συνθ. ΕΟΚ) που εκδίδονται από την Κομισσιόν.

24. Βλ. σημ. 13.

σμού Εργασίας δεν περιέχονται σε Πρόταση του Γενικού Συμβουλίου που ενέχει αυτόματα υποχρεώσεις αναφοράς που εδράζονται σε ισχύουσες συμβατικές δεσμεύσεις²⁵ αλλά σε Δήλωση του Κυβερνώντος Σώματος²⁶ που δεν προβλέπεται καν στο Καταστατικό του Δ.Ο.Ε. Τέλος, οι οδηγίες του Ο.Ο.Σ.Α. δεν υιοθετήθηκαν ούτε με Απόφαση του Συμβουλίου που είναι δεσμευτική για τα Κράτη—Μέλη ούτε εκδόθηκε τυπική Πρόταση του Οργανισμού. Επιπλέον μπαίνουν στο κόπο να δηλώσουν και ρητά ότι η τήρηση των Οδηγιών είναι «εθελοντική και δεν είναι νομικά εξαναγκαστή»²⁷.

Εκτός απ' τις συμβάσεις, η άλλη πηγή που είναι μέρος του σκληρού διεθνούς δικαίου είναι το διεθνές έθιμο. Το άρθρο 38 του Καταστατικού του Διεθνούς Δικαστηρίου της Διεθνούς Δικαιοσύνης στην ουσία του λέει ότι για να είναι πράγματι κάποιος κανόνας μέρος του διεθνούς έθιμου πρέπει να αντιστοιχεί σε κάποια γενική πρακτική η οποία είναι παραδεκτή ως δίκαιο, δηλαδή νομικά δεσμευτική²⁸. Επιπλέον, δεν απαιτείται ιδιαίτερη μορφή²⁹ αλλά ούτε και κάποιο χρονικό στοιχείο για την μεταμόρφωση κρατικής πρακτικής στο διεθνές έθιμο³⁰. Τα υποκείμενα όμως του διεθνούς δικαίου είναι ανάγκη να δεχθούν τον δεσμευτικό χαρακτήρα αυτών των κανόνων, και για τους εαυτούς τους αλλά και για τρίτους³¹ (opinio juris necessitatis). Επιπλέον δεν απαιτείται τήρηση κάποιας πρακτικής από όλα τα Κράτη αλλά αρκεί η πρακτική να ακολουθείται από πολυάριθμα και αντιπροσωπευτικά Κράτη³². Με άλλα λόγια

---

25. Άρθρο 19(6) (β).

26. Βλ. 17 International Legal Materials 423—30 (1978).

27. Εισαγωγικές Σκέψεις και Αντιλήψεις (Understandings) §6

28. Schwartzberger: The Dynamics...σελ. 6

29. Schwartzberger οπ. αν.

30. Schwartzberger οπ. αν., Baade οπ. αν. και υποθέσεις «Sputnic» και «Υφαλοκρηπίδα της Βορείου Θαλάσσης», 1969 I.C.J. Rep. 3, 22, R32 επ.

31. Schwartenberger οπ. αν. «είναι ένα από τα στοιχειώδη χαρακτηριστικά των κανόνων του διεθνούς έθιμου», και Baade οπ. αν.

32. Ευσταθιάδης, σελ. 62. Η αναφορά του σε «πολυάριθμα και αντιπροσωπευτικά Κράτη» δημιουργεί όμως δυσκολίες. Στο Διεθνές Δίκαιο δεν υπάρχουν μερικά Κράτη πιο αντιπροσωπευτικά από άλλα και οποιαδήποτε τέτοια σκέψη αντίκειται σαφώς στην αρχή της κυριαρχίας και της ισότητας των Κρατών—Μελών του ΟΗΕ (Κεφ. VI Res 3202 (S-VI). Εξάλλου φαίνεται αντιφατικό να χρησιμοποιούνται οι όροι «γενική πρακτική» (σε αντιδιαστολή με τη φράση «καθολική πρακτική») και «αντιπροσωπευτικά Κράτη». Η αναφορά στα τελευταία από τον Ευσταθιάδη είναι μάλλον απόρροια της αναγνώρισης ότι μερικά Κράτη είναι (οικονομικά—στρατιωτικά) ισχυρότερα από άλλα και συνεπώς έχουν βαρύνοντα λόγο στις διεθνείς εξελίξεις. Αυτή η πραγματικότητα όμως δεν μπορεί να σημαίνει ότι λίγα Κράτη — συντριπτική μειοψηφία —

το διεθνές έθιμο αποτελείται, όπως το έθεσε το Παγκόσμιο Δικαστήριο στις υποθέσεις Lotus³³ (1927) και Asylum (1950), από τρία στοιχεία: γενικότητα, ομοιομορφία και συνέπεια.

Αν και όπως αναφέραμε ήδη οι ισχύοντες κώδικες συμπεριφοράς δεν είναι δυνατόν να ενταχθούν στο πλέον δεσμευτικό τμήμα του διεθνούς δικαίου, δηλαδή τις συμβάσεις, εν τούτοις τούτο δεν εμποδίζει να αναχθεί το ουσιαστικό περιεχόμενό του στο διεθνές έθιμο, δηλαδή να αποκτήσει την ιδιότητα του σκληρού διεθνούς δικαίου και συνεπώς δεσμευτικού³⁴.

III. Οι τέσσερις κύριες ιδιαιτερότητες των κωδίκων συμπεριφοράς.

Από την αρχή φαίνεται πως υπάρχουν τέσσερα κύρια χαρακτηριστικά των κωδίκων συμπεριφοράς. 1) Το γεγονός ότι επιχειρούν να ρυθμίσουν την συμπεριφορά φορέων μη—Κρατικών, 2) οι σαφείς και ρητές επιφυλάξεις ως προς τη νομική φύση των μέσων ρυθμίσεως που υιοθετούνται, 3) το ότι είναι πολυμερείς κυβερνητικές ανακοινώσεις πάνω σε ένα θέμα σημαντικό των διεθνών νομικών σχέσεων, και 4) το ότι περιλαμβάνουν τεχνικές υλοποίησης των ουσιαστικών διατάξεών τους, οι οποίες τεχνικές ενέχουν κρατική δραστηριότητα. Τα δύο πρώτα χαρακτηριστικά εμποδίζουν την αναγωγή των κωδίκων συμπεριφοράς σε διεθνές έθιμο, ενώ το τρίτο και τέταρτο συμβάλλουν σ' αυτήν.

μπορούν να επιβάλλουν την δικαϊκή θέλησή τους στην συντριπτική πλειοψηφία. Αν δεν γίνει τούτο δεκτό τότε μάλλον δεν υπάρχει διεθνές έθιμο (με την έννοια της γενετικής πρακτικής) ως πηγή του διεθνούς δικαίου, αλλά μόνο με την έννοια της καθολικής πρακτικής. Στην ουσία η διαμόρφωση του διεθνούς δικαίου οφείλεται μόνο στις σχέσεις δύναμης μεταξύ των Κρατών (όσον αφορά τις συμβάσεις) και στην καθολική πρακτική (στο διεθνές έθιμο). Η άποψη του Ευσταθιάδη, αν και επιδιώκει άλλους σκοπούς (βλ. παρακάτω για την ισχύ των αποφάσεων της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ) καταλήγει ουσιαστικά και λογικά στην αποσύνδεση της έννοιας της δικαιοσύνης από τον όρο διεθνές δίκαιο. Από τον όρο όμως «αντιπροσωπευτικά» Κράτη, συνάγεται ότι η διάσπαση της ομάδας των βιομηχανικών—δυτικών Κρατών και η ταύτιση της πρακτικής μερικών από αυτά με την πρακτική των αναπτυσσομένων Κρατών είναι δυνατόν να δημιουργήσει τις αναγκαίες πολιτικές προϋποθέσεις για την αναγνώριση από τα υπόλοιπα αναπτυγμένα Κράτη αρχών που αντίκεινται στα συμφέροντά τους. Η αναγνώριση αυτή και τα αποτελέσματά της είναι διακριτά π.χ. στο Κοινό Ταμείο για Βασικά Προϊόντα (Common Fund) του UNCTAD ή στην δημιουργία του κανόνα ότι η ποσότητα της αποζημίωσης σε περίπτωση εθνικοποίησης ανήκει αποκλειστικά στην διάκριση του Κράτους που απαλλοτριώνει (Akinsanya οπ. ανωτ. σελ. 220).

33. 1927 P.C.I.J. Ser. A, No 10.

34. Baade οπ. αν. Από το σημείο αυτό και πέρα το κείμενο θα βασίζεται στον Baade.

1. Μη Κρατικοί Φορείς — Υποκείμενα του Διεθνούς Δικαίου — Αντικείμενο ρυθμίσεων.

Οι κύριοι κώδικες συμπεριφοράς του Ο.Η.Ε. και του Ο.Ο.Σ.Α. απευθύνονται, ο πρώτος σε «διεθνικές εταιρείες», ο δεύτερος σε «επιχειρήσεις». Οι απαγορεύσεις ή προτροπές απευθύνονται σ' αυτές. Ως υποκείμενα όμως του διεθνούς δικαίου αναγνωρίζονται³⁵ μόνο οι κυρίαρχες ή ανεξάρτητες Πολιτείες, οι κοινότητες που είναι οργανωμένες επί εδάφους, διεθνείς οργανισμοί ή όργανα που απορρέουν από το συμβατικό διεθνές δίκαιο και το άτομο, σε ορισμένες περιπτώσεις, όχι όμως οι διεθνικές εταιρείες. Επειδή επομένως οι διεθνικές εταιρείες δεν έχουν πλήρη διεθνή προσωπικότητα, εφ' όσον δεν δύνανται να συμμετέχουν άμεσα στη διαδικασία δημιουργίας διεθνούς δικαίου, δεν είναι δυνατόν να παρέχει η πρακτική τους (έναντι των κωδίκων συμπεριφοράς) το στοιχείο της *opinio juris necessitatis* που είναι αναγκαίο για την δημιουργία διεθνούς εθίμου³⁶.

2. Επιφυλάξεις στην νομική φύση των κωδίκων Συμπεριφοράς.

Ρητές επιφυλάξεις υπάρχουν ιδιαίτερα ορατές στον Κώδικα Συμπεριφοράς του Ο.Ο.Σ.Α. όπου ρητά αναφέρεται³⁷ ότι η τήρησή τους είναι «εθελοντική και ότι δεν είναι νομικά εξαναγκαστική». Ταυτόχρονα η νομική φύση της δήλωσης του ΔΟΕ δεν έχει αποσαφηνισθεί ενώ η νομική φύση του κώδικα του ΟΗΕ βρίσκεται ακόμη υπό συζήτηση³⁸. Ακόμη κι αν λυθεί τούτο το ζήτημα είναι μάλλον βέβαιο ότι οι αναπτυγμένες χώρες, και μερικές από τις αναπτυσσόμενες, θα ζητήσουν να σημειωθούν οι επιφυλάξεις τους ή θα αιτιολογήσουν την ψήφο τους με αποτέλεσμα να αποδυναμώσουν το γράμμα, το πνεύμα και τη δυναμική του κώδικα του ΟΗΕ³⁹.

Αν και τα υπό 1 και 2 φαίνεται να εμποδίζουν την αναγωγή του ουσιαστικού περιεχομένου των κωδίκων σε διεθνές έθιμο, εν τούτοις όσα ακολουθούν είναι δυνατόν να εξουδετερώσουν αυτό το αποτέλεσμα.

---

35. Ευσταθιάδης οπ. αν. σελ. 106 επ.

36. Baade οπ. ανωτ.

37. Οδηγίες ΟΟΣΑ, Εισαγωγικές σκέψεις και αντιλήψεις §6.

38. Για τις διάφορες εναλλακτικές λύσεις βλ. Assante οπ. αν.

39. Η τακτική αυτή ακολουθήθηκε π.χ. και στις Res. 3201 (S-VI) και Res. 3202 (S-VI) της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ. Βλ. Akinsanya σελ. 59 επ. Το αποτέλεσμα όμως είναι συζητήσιμο. βλ. σημ. 32.

3. Κώδικες — Πολυμερείς Κυβερνητικές Ανακοινώσεις.

Παρά τον «εθελοντικό» χαρακτηρισμό τους, οι κώδικες συμπεριφοράς είναι δυνατόν να είναι δεσμευτικοί για τις διεθνικές εταιρείες. Έτσι με την ευκαιρία της ανασκόπησης της εμπειρίας από την τριετή λειτουργία των Οδηγιών του Ο.Ο.Σ.Α.⁴⁰, όπου αναφέρεται ότι «ενώ η τήρηση των Οδηγιών είναι εθελοντική, και μη εξαναγκαστική, εντούτοις φέρουν τον χαρακτήρα μιας κοινής πρότασης των Κυβερνήσεων του Ο.Ο.Σ.Α., που απευθύνεται στις διεθνικές εταιρείες, που αντιπροσωπεύει όσα με βεβαιότητα αναμένουν από την συμπεριφορά των διεθνικών εταιρειών». Άσχετα με τα αποτελέσματα μιας τέτοιας δήλωσης για τις υποχρεώσεις των διεθνικών εταιρειών, η δήλωση αποτελεί στο διακρατικό επίπεδο, μια υψηλού επιπέδου ανακοίνωση ακολουθητέας πολιτικής⁴¹, με σημαντικά αποτελέσματα⁴².

4. Τεχνικές υλοποιήσεις που ενέχουν Κρατική δραστηριότητα.

Οποιαδήποτε και αν είναι η θέση των διεθνικών εταιρειών από την άποψη του φορέα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων στο διεθνές δίκαιο, πάσχουν από την έλλειψη πλήρους διεθνούς προσωπικότητας. Η αποδοχή των κωδίκων από τις διεθνικές εταιρείες επομένως δεν είναι δυνατόν από μόνη της να δημιουργήσει διεθνές έθιμο. Παραμένει όμως το ερώτημα αν είναι δυνατόν η ενθάρρυνση, από τα Κράτη των οποίων έχουν την εθνικότητα, να αποδεχθούν τους Κώδικες ως αντίδραση προς παραστάσεις Κρατών όπου αυτές είναι εγκατεστημένες, να στοιχειοθετήσει «διεθνές έθιμο, ως απόδειξη γενικής πρακτικής η οποία γίνεται αποδεκτή ως δίκαιο»⁴³. Αν είναι δυνατή αυτή η μεταμόρφωση, τότε οι διατάξεις των κωδίκων θα είναι εφαρμοστέες στις διεθνικές εταιρείες με τον ίδιο τρόπο με τον οποίο εφαρμόζονται γενικά οι κανόνες του διεθνούς δικαίου, δηλαδή μέσω των Κρατών των οποίων έχουν την εθνικότητα και των Κρατών όπου έχουν τόπο εγκατάστασης.

Εφ' όσον οι διαδικασίες υλοποίησης είναι ρητά σχεδιασμένες «να ενισχύσουν την αποτελεσματικότητα»⁴⁴ των κωδίκων, και εφ' όσον ενέχουν την συμμετοχή και των Κρατών—Εγκατάστασης, ενέχουν και κρατική πρακτική.

40. OECD, Doc. 47580, §37.

41. Baade οπ. αν. σελ. 10.

42. Βλ. πιο κάτω IV.

43. Baade οπ. αν. σελ. 11.

44. OECD Doc. 47580 § 37.

IV. Καλή Πίστη—Νομικές Υποχρεώσεις—Διακυβερνητικές ανακοινώσεις—Τεχνικές Υλοποιήσεις.

Αναφέραμε πως οι κώδικες συμπεριφοράς είναι, στο κρατικό επίπεδο, υψηλού επιπέδου ανακοινώσεις ακολουθητέας πολιτικής. Με τις νομικές επιπτώσεις αυτών των ανακοινώσεων ασχολήθηκε το P.C.I.J. στην υπόθεση Eastern Greenland (Ihlen Declaration)⁴⁵. Το σχετικό απόσπασμα αναφέρει: «Το Δικαστήριο θεωρεί σαν αναμφίβολο ότι μια απάντηση,...η οποία δίδεται από τον Υπουργό των Εξωτερικών εκ μέρους της Κυβερνήσεώς του ως αντίδραση σε μια αίτηση η οποία υποβλήθηκε από τον διπλωματικό εκπρόσωπο μιας αλλοδαπής Δυνάμεως, σχετικά με κάποιο θέμα που εμπίπτει στην αρμοδιότητά του, είναι δεσμευτική για το Κράτος στο οποίο ανήκει ο Υπουργός»⁴⁶. Το Δικαστήριο επεξέτεινε αυτή τη θέση του και σε επικοινωνίες οι οποίες δεν είναι διμερείς⁴⁷ δηλαδή δεν περιορίζονται στην αρχή «pacta sunt servanda». Αυτό έγινε δεκτό στις υποθέσεις Nuclear Tests⁴⁸ όπου το I.C.J. αναφέρει: «...Διακηρύξεις οι οποίες γίνονται με μονομερείς πράξεις και που αφορούν νομικές ή πραγματικές καταστάσεις, μπορεί να 'χουν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία νομικών υποχρεώσεων....

Όταν το Κράτος, που διακηρύσσει, έχει την πρόθεση να είναι νομικά δεσμευμένο σύμφωνα με τους όρους της διακήρυξης, αυτή αποκτά τον χαρακτήρα ανειλημένου νομικού βάρους και το Κράτος υποχρεούται νομικά στο εξής να ακολουθεί πρακτική που να βρίσκεται σε ακολουθία (consistent) με την διακήρυξη». Το κλειδί επομένως είναι η Κρατική πρόθεση να είναι τούτο δεσμευμένο. Αυτό συνήγαγε το I.C.J. από ερμηνεία της υπόθεσης Lotus και ασχολήθηκε με την νομική βάση της υποχρέωσης αποφυγής ανακόλουθων πράξεων όταν είτε «ο δεσμευτικός χαρακτήρας μιας διεθνούς υποχρέωσης η οποία έγινε δεκτή με μονομερή δήλωση εδράζεται στην αρχή της καλής πίστεως. Επομένως ενδιαφερόμενα Κράτη επιτρέπεται να λάβουν υπόψη τους μονομερείς διακηρύξεις και να τις εμπιστευτούν, και δικαιούνται να αξιώσουν τον σεβασμό της υποχρέωσης η οποία δημιουργήθηκε μ' αυτόν τον τρόπο»

45. Legal Status of Eastern Greenland, (Denmark v. Norway), P.C.I.J. SerA/B No.53(1933).

46. Οπ. αν. σελ.71.

47. Οπ. αν. σελ. 71.

48. Nuclear Tests Case (Australia v. France) 1974, I.C.J. Rep. 253.

— Nuclear Tests Case (New Zealand v. France) 1974, I.C.J. Rep. 457.

Επομένως η αρχή της καλής πίστης αποτελεί τη βάση τόσο του κανόνα *Pacta sunt servanda* όσο και του κανόνα της «αποφυγής ανακολουθίας» ότι δηλαδή μονομερείς διακηρύξεις οι οποίες αποσκοπούν στη δημιουργία διεθνών υποχρεώσεων είναι αφ' εαυτών νομικά αποτελεσματικές. Και η αρχή της καλής πίστεως αποτελεί αρχή του διεθνούς εθίμου⁵¹. Επομένως η αρχή της καλής πίστεως καλύπτει όλες τις διακηρύξεις κυρίαρχων Κρατών και τους προσδίδει νομική δύναμη αν υπάρχει η αναγκαία πρόθεση από το Κράτος που προέβη στη διακήρυξη.

Συνεπώς το ερώτημα να κώδικες κ.λ.π. που απευθύνονται στις διεθνικές εταιρείες αλλά που υιοθετούνται από Κράτη, δημιουργούν υποχρεώσεις στο διεθνές δίκαιο, είναι θέμα που αφορά την ύπαρξη ή μη πρόθεσης από το Κράτος που προέβη στη διακήρυξη, η οποία πρόθεση θα συναχθεί με την ερμηνεία. Επομένως όταν υιοθετηθούν κώδικες, οδηγίες κ.λ.π. είναι δυνατόν να έχουν αποτελέσματα στο επίπεδο του διεθνούς δικαίου δημιουργώντας ένα δικαίωμα προσδοκίας υπέρ τρίτων Κρατών.

Ένα από τα αποτελέσματα του κανόνα της «έλλειψης ανακολουθίας», είναι επιπλέον, η νομιμοποίηση της μεταμόρφωσης των ουσιαστικών ρυθμίσεων των κωδίκων σε δεσμευτικούς και εξαναγκαστούς κανόνες της εθνικής νομοθεσίας⁵².

Εφ' όσον ο πυρήνας της «έλλειψης ανακολουθίας» είναι η ανεύρεση της πρόθεσης⁵³ του Κράτους που προβαίνει σε διακήρυξη ακολουθητέας πολιτικής, η νομιμοποίηση εξαρτάται από την ανάλυση του περιεχομένου των κατ' ιδίαν κωδίκων για να ανευρεθεί η πρόθεση των Κρατών που τους προσυπογράφουν. Εκείνο το οποίο θα χρειασθεί ν' αποδειχθεί είναι ότι υπάρχει υποστήριξη στη συνεχιζόμενη νομοθετική αρμοδιότητα των Κρατών—Μελών όσο αφορά το ουσιαστικό περιεχόμενο του Κώδικα, η οποία υποστήριξη αντιστοιχεί στην αναγνωρισμένη πρόθεση των Κρατών—Μελών που προσυπογράφουν. Επειδή η αντίθετη θέση, ότι δηλαδή δεν υπάρχει εθνική νομοθετική αρμοδιότητα (ή ότι δεν υπάρχει έρεισμα στο επίπεδο του διεθνούς δικαίου) αποτελεί περιορισμό της κυριαρχίας των Κρατών πρέπει να τονιστεί ότι το P.C.I.J. στην υπόθεση *Lotus*⁵⁴

49. ICJ στο 272 και 477.

50. Οπ. αν. ICJ Rep. στις σελ. 268 και 473.

51. Schwartzberger: *The Dynamics...*σελ. 7 και *International Law and Order* σελ. 30.

52. Baade οπ. αν. σελ. 10, 21 επ.

53. Βλ. σημ. 48—51.

54. *Lotus* οπ. αν. σημ. 33 σελ. 18.

έθεσε την αρχή ότι «Περιορισμοί της Κυριαρχίας των Κρατών δεν είναι δυνατόν να θεωρηθούν ότι προϋποτίθενται», εκφράζοντας έτσι την αρχή *in dubio pro libertate* και εφαρμόζοντάς την στην Κυριαρχία. Έκφραση βέβαια της αρχής της Κυριαρχίας είναι η δυνατότητα κάθε Κράτους να περιορίζει την σφαίρα της κυριαρχίας του⁵⁵. Επειδή όμως υπάρχει σύμφωνα με την υπόθεση *Lotus* τεκμήριο υπέρ της κυριαρχίας, θα πρέπει να αποδειχθεί σαφής νομική ή πολιτική δέσμευση των Κρατών να μην υιοθετήσουν νομικά μέσα που να μεταμορφώνουν τις ουσιαστικές ρυθμίσεις των κωδίκων σε δεσμευτικούς κανόνες εσωτερικού (ή διεθνούς) δικαίου. Στην περίπτωση που τούτο δεν αποδειχθεί δεν είναι δυνατόν να υποστηριχθεί από Κράτη, τα οποία υιοθέτησαν κάποιον Κώδικα, ότι κάποια ενέργεια άλλων Κρατών, που βρίσκεται σε συμφωνία με το ουσιαστικό περιεχόμενό του, είναι παράνομη ή μη κανονική⁵⁶. Επομένως δηλώσεις ότι κώδικες «είναι εθελοντικοί και ότι δεν είναι νομικά εξαναγκαστοί» για τις διεθνικές εταιρείες δεν είναι άνευ ετέρου απόλυτες. Οποιαδήποτε αντίδραση Κράτους, όταν συναχθεί ότι έχει δεσμευθεί σε θετική ενέργεια ή προώθηση της αποτελεσματικότητας Κωδίκων είναι δυνατόν να αντιμετωπισθεί με *estoppel* και εμποδίζεται έτσι να αμφισβητήσει μέτρα άλλων Κρατών τα οποία επιδιώκουν την εφαρμογή των ουσιαστικών ρυθμίσεων των Κωδίκων. Αν έχουν δε δεσμευτεί στη νομική άποψη ότι οι ουσιαστικές ρυθμίσεις των κωδίκων αποτελούν επιθυμητούς στόχους εθνικής πολιτικής, τα Κράτη δεν δύνανται να υιοθετήσουν αντίθετη νομική θέση, σύμφωνα με τον κανόνα της «έλλειψης ανακολουθίας» και τη βασική αρχή της καλής πίστεως.

Παραμένει όμως το γεγονός ότι οι κύριοι κώδικες δεν απευθύνονται σε Κράτη αλλά στις διεθνικές εταιρείες. Οι ενέργειες των διεθνικών εταιρειών δεν είναι δυνατόν να αποδοθούν στα Κράτη των οποίων έχουν την εθνικότητα. Δημιουργείται έτσι το ερώτημα κατά πόσο προτάσεις για συγκεκριμένη, συμπεριφορά που απευθύνονται στις διεθνικές εταιρείες, χωρίς να παρεμβάλλονται τα Κράτη εγκατάστασης ή εθνικότητας, αποτελούν προτάσεις για κρατική δράση που αν ακολουθηθούν δημιουργούν δικαίωμα προβολής του *estoppel*⁵⁸.

55. Schwartzenberger,; *International Law &...*σελ. 30, 57 επ.

56. U.N. Doc E/C. 10/AC. 2/9, D. 22, 1978.

57. Για να προβληθεί *estoppel* πρέπει να υπάρχει δέσμευση για θετική συμπεριφορά.

58. Baade οπ. αν. σελ. 26.

Η έλλειψη πλήρους διεθνούς προσωπικότητας των διεθνικών εταιρειών είναι δυνατόν να παρακαμφθεί με την ύπαρξη «τεχνικών υλοποίησης» των Κωδίκων οι οποίες αποσκοπούν να ενδυναμώσουν την αποτελεσματικότητά τους. Μια μορφή τεχνικής υλοποίησης, όπως συνάγεται από τις υποθέσεις Hertz⁵⁹ και Badger⁶⁰ είναι και η υποβολή παραπόνου από το Κράτος—εγκατάστασης, σχετικά με παραβίαση οδηγιών από συγκεκριμένη διεθνική εταιρεία, η οποία τυπικά έχει τη μορφή αίτησης για ερμηνεία των οδηγιών σε σχέση με μια πραγματική κατάσταση. Εφ' όσον επομένως οι τεχνικές υλοποίησης σκοπεύουν στην ενίσχυση αποτελεσματικότητας των κωδίκων και ενέχουν την υποχρέωση θετικής πολιτικής και κρατικής παρουσίας προς αυτήν την κατεύθυνση είναι δυνατόν, όπως έδειξαν οι υποθέσεις Namibia⁶¹ και Western Sahara⁶² να δημιουργήσουν διεθνές έθιμο και να εμποδίσουν αντιδράσεις είτε με την προβολή του estoppel ή της αρχής της καλής πίστωσης και του κανόνα της «έλλειψης ανακολουθίας». Απαιτείται βέβαια κρατική δραστηριότητα, με την έννοια που περιγράφηκε, η οποία να υποστηρίζεται από την opinio necessitatis juris που συγκεκριμένα να δέχεται το καθήκον θετικής ενέργειας ως νομικά δεσμευτικό. Έτσι βεβαιώνεται ότι κώδικες κ.λ.π. δύνανται, με την πάροδο του χρόνου και εάν εφαρμόζονται συχνά, να περάσουν στη σφαίρα του διεθνούς εθίμου⁶³.

V. Συμπεράσματα⁶⁴

Πρώτο, οι κώδικες, οδηγίες και άλλες διακηρύξεις οι οποίες αφορούν διεθνικές εταιρείες δεν αποτελούν στιγμιαίο διεθνές δίκαιο, με την έννοια ότι μεταμορφώνονται σε διεθνές έθιμο με την απλή πράξη υιοθέτησής τους.

Δεύτερο, εντούτοις αυτά τα μέσα δεν είναι αφ' εαυτών ανίκανα να αναχθούν σε διεθνές έθιμο μέσω κρατικής πρακτικής, ιδίως μέσω της συμμετοχής των Κρατών εγκατάστασης και εθνικότητας σε διακυβερνητικές διαδικασίες υλοποίησης.

Τρίτο, ο αυτοχαρακτηρισμός, διακηρύξεις, και επιφυλάξεις που

59. EEC doc. 424/76, Nov. 15, 1976; European Parliament Res. Nov. 16, 1976. O.J. 1976 C. 293/12. Debates Nov. 16 1976, στο 46—51.

60. Blanplain: The Badger Case and the OECD Guidelines σελ. 91—92 και 121—126 (1977).

61. Namibia (S.W. Africa) Advisory Opinion, 1971, I.C.J. Rep. 16, 31—32.

62. Western Sahara Advisory Opinion, 1975, I.C.J. Rep. 12, 31—32.

63. Βλ. Financial Times Οκτ. 1983, για την ενδεχόμενη υποβολή αίτησης του T.U.C. (ΓΣΕΕ Μ. Βρετανίας) στην Βρετανική Κυβέρνηση σχετικά με παραβιάσεις των Οδηγιών του Ο.Ο.Σ.Α. από την Honeywell Bull.

64. Βλ. Baade οπ. αν. σελ. 38.

δηλώνουν ότι η συμμόρφωση με κώδικες κ.λ.π. από τις διεθνικές εταιρείες είναι εθελοντική και / ή ότι δεν είναι νομικά εξαναγκαστή δεν προστατεύουν τις διεθνικές εταιρείες από την εθνική εφαρμογή του ουσιαστικού περιεχομένου αυτών των μέσων, ή από την μεταμόρφωσή τους σε διεθνές έθιμο.

Τέταρτο, κώδικες κ.λ.π. είναι διακηρύξεις διεθνούς πολιτικής που ο κανόνας της «έλλειψης ανακολουθίας» (που συνήθως ενισχύεται από το estoppel), «νομιμοποιεί» την μεταμόρφωση του ουσιαστικού τους περιεχομένου σε εθνικό δίκαιο, κατ' επιλογήν των Κρατών που προέβησαν στη διακήρυξη.

Γρηγόρης Μ. Πελεκάνος

15/1/84